

ORTADOĞU'DA ULUSLAŞMA SORUNU ÜZERİNE BİR DENEME: MODERNLİK

Melih Coőgun¹ - Çađdaő Zarpli²

ÖZET

Modernliđin Avrupa'da, geç 16. Yüzyıl ve erken 17. Yüzyılda, ortaya çıkması ile birlikte hayatın; ekonomik, toplumsal, dini, siyasi alanları gibi çeşitli köşe başlarında büyük çaplı ve inkılâp niteliğinde değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin sferleri/küreleri sarmalanarak; biri-diğerini etkileyerek biçimlenmiştir; siyaset penceresinden bakıldığında başta etnik ve dini gruplar olmak üzere çoklukları içerisinde barındıran imparatorluklar değişim ve dönüşüm süreci içerisine girmiştir. Bu süreçte ulus-devletlerin ilk nüvelerini görmeye başladığımız çeşitli siyasal örgütlenme biçimleri karşımıza çıkmaktadır. Modernlik ile birlikte ismini zikretmeye başladığımız modern devlet kavramı; Hobbes'tan Rousseau'ya, Locke'tan Hegel'e kadar pek çok düşünür tarafından ele alınmıştır. Batı'da modernleşme olarak nitelendiğimiz bir süreç neticesinde vuku bulan ulus-devlet siyasal örgütlenmesi, Batı-dışı toplumlarda dışarıdan ithal edilen bir proje şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çalışma, Ortadoğu uluslaşma sürecini Batı'da ortaya çıkan modernleşme minvalinde ele almayı ve modernliğin, ulus-devlet ve millî kimlik inşası üzerinde etkilerini göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernlik, Uluslaşma Süreci, Ortadoğu, Ulus-devlet, Türkmenler.

---

¹ Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, melih.cosgun@bilecik.edu.tr

² Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, cagdas.zarpli@bilecik.edu.tr

AN ESSAY ON THE PROBLEM OF NATIONALIZATION IN THE MIDDLE EAST: MODERNITY

Melih Cořgun - Çađdař Zarplı

ABSTRACT

Modernity has emerged in Europe in the late 16th century and early 17th century. There have large scale changes occurred in life of economic, social, religious and political fields as diverse as reforms. This change of the sphere, by encapsulating, were shaped by-one affects the other; many empire which has multitude of ethnic and religious groups entered into process of change and transformation when viewed from the perspective of politics. In this process of nation-states have begun to see the first nucleus of various forms of political organization emerges. We started chanting the name of modernity along with the concept of the modern state; From Hobbes to Rousseau, Locke is considered by many thinkers to Hegel. In the West we have characterized as a process of modernization that occurred as a result of the nation-state political organizations, non-Western societies are imported from abroad in the form of a project emerges. The study appeared in the West Middle Eastern nation-building process in the special handling of modernization and modernity, the nation-state and national identity, aims to show the impact on the construction.

Keywords: Modernity, Modernization Process, Middle East, Nation-State, Turkmens.

1. GİRİŞ

Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Avrupa'da ortaya çıkan otorite boşluğunu Tuna Nehri'nin yukarı kısmı ve Uzak batı olarak nitelendirilen bölgede Karolenj İmparatorluğu doldurmuştur.³ Diğer yandan Karolenj İmparatorluğu'nun kudreti bu bölgede mutlak bir hâkimiyet kurmaktan uzaktı. İşbu noktada İmparatorluğun kurulduğu 687 yılından yaklaşık olarak 12. Yüzyılın (etkilerinin devam ettiği dönemi de dâhil edersek 14. yüzyılın) sonlarına kadar *feodalizm* Avrupa'da hâkim ekonomik ve siyasi örgütlenme biçimi olmuştur. Feodal yapının halkı *serf* olarak nitelendirmesinden farklı olarak pek çok meclisi bünyesinde barındıran ve hükümdar ile işbirliği yapmak için oluşturulmuş kurumlar esasına dayanan *Ständestaat* siyasi örgütlenme biçimi 16. Yüzyıla kadar Avrupa'da var olmuştur. Bu tarihten itibaren ise mutlakiyetçi devlet biçimleri oluşmaya başlamıştır.⁴ Bu mutlakiyetçi anlayış modern devlet sisteminin de ilk örneklerini içerisinde barındırmaktadır. Zira bu bağlamda; geniş ve merkezi bir devletin varlığının Fransız İhtilali'nden önce de mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Modern manada ulusçuluğun yaratıcıları olarak mutlak monarşileri önemli bir siyasal form şeklinde nitelendirmek mümkündür.⁵ Ulus-devlet siyasi örgütlenme biçimini, tarihsel olarak konumlandırmak gerekirse elbette ki 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali bizim için oldukça önemli bir yere sahiptir. Diğer yandan Avrupa'nın; enerjisini, maddi ve manevi gücünü ile üretim olanaklarını savaşlara değil de; kendi gelişimine yönlendirmesi bağlamında 1648 Westphalia Barışı bu coğrafya için bir dönüm noktası olmuştur.⁶ Batı tarihi boyunca uzun yüzyıllar neticesinde siyasal örgütlenme biçimi olarak nihayete eren ulus-devlet yapılanması bir "süreç" olarak ortaya çıkmıştır. Diğer yandan Batı-dışı toplumların kendilerine özgü olmayan bu kavramları, kurumları ve örgütlenme biçimlerini doğrudan kendi dünyalarına adapte etme çabası bir takım aksaklıkları da beraberinde getirmiştir. Bu durum ise Batı-dışı toplumların kendi tarihsel toplumsal deneyimlerine dayanmadığı için bir "proje" olarak vuku bulmaktadır.

³ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, (çev: Alâeddin Şenel), İmge Kitabevi, Ankara 2005, s. 361.

⁴ Gianfranco Poggi, *Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım*, (çev: Şule Kut, Binnaz Toprak), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 33-80.

⁵ Hüseyin Sadoğlu, *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 8.

⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara 2009, s. 98.

2. MODERNLEŞME, MODERN DEVLET VE ULUS-DEVLET

Modern kavramı ilk olarak Roma İmparatorluğu'nda milattan sonra 5. Yüzyılda eski pagan kültürden kopuşu simgelemek için *modernus* şeklinde kullanılmıştır. Aktüel anlamda ise modern kavramı; bilimsel bilgiye geçişi, yeni ekonomik düzeni, sınıfsal hareketlenmeleri, klarikos sınıfının gerileyişini ve modern devlet düzenini ifade etmektedir.⁷

Batı'da meydana gelen bu ekonomik, toplumsal, kültürel, dini ve siyasi değişimler; kapitalizm, sanayileşme, kentleşme, sekülerizm ve modern devlet kavramlarının günlük hayata tevazününü sağlamıştır.⁸ Batı toplumları modernleşme olarak adlandırılan bu süreci kendi iç dinamikleri neticesinde yaşamıştır.

Modernitenin siyasi alanda yansıması olan modern devlet düşüncesi; Westphalia Barışı ile birlikte zikredilen, her biri kendi toprakları üzerinde egemen, birbirine eşit ve herhangi bir dünyevi otoriteden bağımsız çok sayıda devletin bir arada bulunduğu yeni bir sisteme işaret etmektedir.⁹ Diğer yandan modern devlet daha önce *gemeinschaft* olarak betimlenen akraba topluluğu, dost grubu, Ortaçağ'a ait olan köy tipi olma özelliğini üzerinden atıp, bunun yerine *gesellschaft* olarak kavramsallaşan iş ortaklıkları, büyük ölçekli resmi kuruluşları anlatan; ezcümle cemaat toplumundan cemiyet toplumuna dönüşümü de bünyesinde barındırmaktadır.¹⁰

Modern devlet; sınırları dâhilinde ve haricinde bağımsızlık ve egemenlik, siyasi bütünlük ve merkezi bir yönetim düşüncesini bünyesinde barındırmaktadır. Aynı zamanda teritoryal bir yaklaşım üzerine inşa edilen modern devlet, ülkeye bağlılık ve Fransız tipi; kültürel milliyetçiliği içerisine almaktadır. Bu bağlamda ulus-devletin bu düşünceler üzerine kurulduğunu ifade etmek yanlış olmaz fakat etnik milliyetçilik ve demokrasi kavramları modern devlet ile ulus-devlet ayrımının temel noktasını oluşturmaktadır.¹¹

Ulus-devlet, *biz* duygunun ağır bastığı, kültürel, etnik, tarihi bir takım ortaklıkları içerisinde barındıran, ezcümle ortak bir kimliğe sahip olan *ulusu* ifade eder. Aynı zamanda toplumu oluşturan fertler vatandaş (yurttaş) sta-

⁷ Ahmet Çiğdem, *Bir İmkân Olarak Modernite, Weber ve Habermas*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 66.

⁸ Fahrettin Altun, *Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş*, Küre Yayınları, İstanbul 2005, s.10-13.

⁹ Poggi, a.g.e., s.110.

¹⁰ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 184-185.

¹¹ Köksal Şahin, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, YeniYüzyıl Yayınları, İstanbul 2009, s. 131-134.

tüsündedir ve siyasi egemenliğin tek sahibidir. Bu durum hem milliyetçiliğe hem de demokrasiye vurguyu göstermekle birlikte; siyasal bütünlüğün de büyük önem taşıdığını belirtmektedir.¹²

Modern devletin bir takım değerleri üzerine inşa edilen ulus-devlet siyasi örgütlenmesi, modern devlet gibi modernleşme süreci içerisinde kendiliğinden meydana gelmiş bir örgütlenme biçimi değildir. Tabii olarak ideolojilerinin¹³ Fransız İhtilali'nin ardından ortaya çıktığı ön kabulünü takiben milliyetçilik ideolojisi etrafında şekillendiğini söyleyebiliriz. Bu açıdan ulus-devletin yapaylığı, onu üreten milliyetçilik ideolojisinin sonradanlığıyla müşabihdir.

3. MİLLİYETÇİLİK VE ULUS-DEVLET

Siyaset bilimi literatüründe milliyetçilik tartışmaları bilhassa Fransız İhtilali sonrası dönemlerde sıkça karşımıza çıkan bir nitelik arz etmektedir. Gündeme taşındığı ilk günlerden itibaren milliyetçilik tartışmalarının cevabını aradığı temel sorular; milletin ne olduğu, milliyetçiliğin ne olduğu, milletlerin ve milliyetçiliğin ne zaman doğmuş olduğu ve milletlerin ne ölçüde modern oluşumlar olduklarıdır. Bunun yanında farklı milliyetçilik türlerinin olup olmadığı, varsa bunların neler olduğu tartışması da bu kapsamda öne çıkmaktadır.¹⁴ Tek bir milliyetçilik tanımı yapmanın zorluğuyla birlikte tanımın tarihsel kökenlerinin daha aydınlatıcı nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Bu sorulara verilen yanıtların farklılığı aynı zamanda farklı milliyetçilik kuramlarının oluşmasını sağlamıştır. Literatürde bu farklılaşma beraberinde teorik manada zengin bir milliyetçilik klasörü oluşmuştur. Bu bağlamda üç temel milliyetçilik yaklaşımından bahsetmek mümkündür. Öncelikle *İlkçi Yaklaşım* (Primordialist Yaklaşım) olarak nitelendirilen, milliyetçilikten önce milletlerin var olduğu düşüncesi, kabaca milletleri doğal ya da eski çağlardan beri var olan yapılar olarak değerlendirmektedir. Buna ek olarak İlkçi yaklaşımı savunan düşünürlerin fikirlerini etnik gruplarla ilgili çalışmalarından bağımsız ele almadıklarını da görmekteyiz. Örneğin; gerek Shils

¹² Jürgen Habermas, *Avrupalı Ulus-Devlet*, (çev: İsmail Türkmen), Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik, (der: Mustafa Armağan), Şehir Yayınları, İstanbul 2001, s. 79-97.

¹³ Dünya görüşü anlamına gelen ideoloji kavramsal olarak; iktidar ilişkilerini muhafaza etmeyi, değiştirmeyi ve/veya yıkmayı amaçlayan, az veya çok tutarlılığa sahip fikirler bütünüdür. Andrew Heywood, *Siyaset*, (çev: Bekir Berat Özipek), Adres Yayınları, Ankara 2007, s. 57-61.

¹⁴ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Doğubatı Yayınları, Ankara 2008, s. 70.

gerekse Geertz, çalışmalarında primordialist kavramını etnik bağlılıkları nitelemek için kullanmışlardır. Milliyetçilik üzerine yapılan kimi çalışmalarda bu kavramın içeriğine ait açıklamaların modern dünya düzenine göre temellendirilmiş bir milliyetçilik tanımlaması üzerinden yapıldığı görülmektedir. Modernistler olarak adlandırılan bu grup, milletlerin ve milliyetçiliklerin modern çağda ortaya çıktığını yani son birkaç yüzyıla ait olduğunu söylemektedirler. Eric Hobsbawm'ın milletlerin sonradan icat edilmiş gelenekler olduğunu savunması¹⁵, Ernest Gellner'in yüksek kültürlerin diğerlerini egemenliği altına aldığı düşüncesi¹⁶ ve Benedict Anderson'un milletleri ve milliyetçilikleri birer hayali cemaatler¹⁷ olarak nitelendirmesi, modernist yaklaşımın öne çıkan örnekleri ve çeşitleridir. Milliyetçiliğin ne olduğuna dair tepkisel bir açıklama ise Etno-Sembolcü Yaklaşım'ı oluşturmuştur. Bu yaklaşıma göre, milliyetçilik çözümlerinde etnik geçmişe ve kültüre ağırlık veren argümanlar kullanılmaktadır. Primordialist Yaklaşımı dışlayan, Modernist Yaklaşımı ise yetersiz bulan ve her iki yaklaşımdan bir sentez yapmayı hedefleyen bu yöntem, orta yol bulmayı amaçlamaktadır. John Armstrong, Anthony D. Smith ve John Hutchinson bu akımın önemli düşünürleridir.¹⁸

Kuramların her biri kendi içerisinde tutarlılık barındırmasıyla birlikte çalışmanın yöntemi açısından milletlerin ve milliyetçiliklerin modern dünya düzenine ait olduğu modernist yaklaşım üzerinden hareket edilmektedir. Zira ulus-devlet oluşturulduktan sonra bir millete yani yurttaşlara ve bu milleti bir arada tutacak bir ideolojiye yani milliyetçiliğe ihtiyaç duyulduğu düşüncesi çalışmanın hâkim paradigmasını oluşturmaktadır. İşbu noktada Rousseau; yurttaşlar arasında çeşitli duygusal bağlar oluşturulması gerekliliği ve bireyin ancak toplum için var olduğu zaman kendini var edeceği düşüncesi üzerine şekillenen "ayrılmaz bir beden şeklinde birleştirecek" duygulara vurgu yapmaktadır.¹⁹ Milliyetçiliği modernist bir tanım içerisinde ele aldığımızda, ulus-devlet siyasi örgütlenme biçiminin milli bir bilinç yarat-

¹⁵ Eric, J. Hobsbawm ve Terence Ranger, *Geleneğin İcadı*, (çev: Mehmet Murat Şahin), Agora Kitaplığı, İstanbul 2006.

¹⁶ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, (çev: Günay Göksu Özdoğan, Büşra Ersanlı Behar), Hil Yayınları, İstanbul 2008.

¹⁷ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, (çev: İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul 2012.

¹⁸ Özkırmılı, a.g.e., s. 81-83, 105-107, 208-209.

¹⁹ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 150.

mak için yurttaşlarına neden iyi bir vatandaş olmaları gerektiğini empoze ettiğini açıklamak adına bir takım argümanlar kullanılmaktadırlar.

4. MİLLET MEYDANA GETİRMEK İÇİN KULLANILAN ARGÜMANLAR VE MİLLİ BİLİNÇ

Siyasi bir örgütlenme biçimi olarak ulus-devlet yapılanması ortak bir milli bilinç oluşturmak adına bir takım politikalar izlemiştir. Bu politikalar, içeriğinde tarihsel birikimleri de barındıran ve bu bağlamda Althusser ve Gramsci'nin fikirleriyle aydınlatıldığı bir yola dönüşmüştür. Gramsci, Marksist düşüncenin altyapının üst yapıyı belirlediği varsayımına dayanan deterministik söyleminin eksikliği üzerinde düşünmüş ve bu yargının içerisinde barındırdığı yanılsamalara dikkat çekmiştir. Bir sosyalist olarak İtalyan Faşizmine karşı duruşu nedeniyle hapisanede kaldığı dönemde, insanların sınıf bilincinin toplum içerisindeki nesnel durumlarının çok daha gerisinde kalmış olduğu tespitinde bulunmuştur. Bu süreçte egemen sınıflar, ezilen sınıflar üzerindeki kendi iktidarlarını sanki doğal ve yadsınamayacak bir şeymiş gibi sunmuşlardır. İktidar sahiplerinin kullandıkları enstrümanlardan en önemlisi *kültür* olmuştur. Hâkim sınıfın kendi sınıf kültürünü, kendi fikirlerini ve dünya görüşlerini (ideolojilerini) diğer sınıflara dayatması ve kabul ettirmesi bu durumu mümkün kılmıştır. Gramsci, bu siyasi analizini *hegemonya* kavramı ile betimlemiştir.²⁰

Ulus-devlet yönetiminde erki elinde bulunduran iktidar, toplum üzerinde bir hegemonya oluşturmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede hakim sınıfın ilk amacı yöneten elit ve yönetilen halk²¹ ayrımı düşüncesinin doğallığına işaret etmekken; ikinci beklentisi ortak düşünceye sahip tek tip ulus yaratmaktır. İktidar, hegemonyasını kurmak için Althusser'in kavramsallaştırdığı ve şiddet içermeyen "*Devletin İdeolojik Aygıtları*"nı kullanmaktadır. Bunlar; edebiyatı ve güzel sanatları içeren kültürel aygıtlar, basın ve yayını içersine alan haberleşme ve iletişim aygıtları, özel ve resmi okulları içeren zaman zaman dinsel değerler taşıyan eğitim aygıtlarıdır. Bu enstrümanlar esasen,

²⁰ Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi*, Doğan Kitap, İstanbul 2008, 87-88, Mesut Yeğen, *Kemalizm ve Hegemonya*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, 72-73.

²¹ Pareto ve Mosca toplumu Yöneten elitler ve yönetilen sınıflar olarak iki farklı gruba ayırmıştır. Seçkinlerin yönetiminin baki olduğunu ve sınıflar arasında geçişkenliğin seyrek olduğu toplumsal gruplaşmayı ifade etmektedirler.

şiddet barındırmayan ideolojiler üzerine inşa edilmiş özel kesimce de desteklenen değerler bütünüdür.²²

Althusser'in ideolojik aygıtlarına mantıksal temel oluşturan Gramsci'nin hegemonyası ortak bir milli bilinç oluşturma gerekliliklerini ve yöntemlerini ifade etmeye yardımcı olmaktadır. Bunlara ek olarak milli bilinç oluşturmak için daha doğru bir ifadeyle toplumu homojenleştirme adına ulusal bir dil politikasının belirlenmesi, merkezden belirlenen ortak bir eğitim sistemi, zorunlu askerlik yükümlülüğü gibi konular da ön plana çıkmaktadır. Nihayetinde birtakım ulusal semboller oluşturulmuş; ortak milli dil belirlenmiş; kapitalizmin öngörüsü ve isteği bağlamında milli piyasalar oluşturulmuştur. Bu şekilde bir uluslaşma süreci yaşanmıştır ve toplumun homojenize olması ile birlikte diğer toplumlardan farklılaşacak sembollerinin belirlenmesi sağlanmıştır.²³

Ortak semboller olarak bayrak, marş, efsaneler; ortak dil olarak vatandaşların devlet ile münasebetlerinde resmi dilin kullanılması; ortak kültür olarak gelenekler ve görenekler gibi enstrümanlar milli bilincin oluşturulması safhasında önemli yer tutmaktadır. Çalışmanın sınırları açısından genel olarak Ortadoğu'nun özel olarak da Irak Türkmenleri'nin uluslaşma sürecinin, Althusser'in devletin ideolojik aygıtları bağlamında değerlendirilmesi yapılmaktadır.

5. ORTADOĞU'DA ULUSLAŞMA SORUNU: TÜRKMENLERİN DURUMU

Uluslaşma süreci, bünyesinde sekülerleşmeyi barındıran bir yapı arz etmektedir. Toplumsal açıdan bakıldığında bireyleri bir arada tutan; kültür, anane, gelenek gibi ortak değerler üretilmesi bağlamında, modern ulus-devlet oluşturma sürecinde din yerine milliyetçilik harcı kullanılmaya başlanmıştır.²⁴ Ortadoğu toplumlarının yaşamlarının tüm alanlarında dinin, milliyetçilik ile ikame edilemeyecek kadar etkin olması, Batı'da birbiri yerine ikame edilen din ve milliyetçilik kavramlarının bu bölgede bir arada sonucunu doğurmuştur. Tarihsel süreç içerisinde kimliklerin tabii olarak katmanlı olduğu Ortadoğu coğrafyası, etnik kimlik özelinde çatışmaların

---

²² Vergin, *a.g.e.*, 92-94.

²³ Charles Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, (çev: Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara 2001, s. 202.

²⁴ Savaş Açikkaya, *Çarlık Rusya'sı Hâkimiyetindeki Azerbaycan Türklerinde Ulus Bilincinin Gelişmesinin Temel Dinamikleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 28 Yıl: 2010/1, s. 418-419.

yaşandığı bir bölge haline gelmiştir. Kimlikler üst üste binmiş bir yapı arz etmeye başlamıştır. Ortadoğu coğrafyasında yaşayan bir birey kendisini tarif ederken; etnik kökeni, doğduğu yer ve dini kimliğiyle bir tanımlama yapmayı tercih etmektedir. Milliyetçilik ideolojisi ise bu tarz bir tanımlamadan ziyade, kişinin bulunduğu vatan ile yapılan bir tasnifi kabul etmektedir. Doğu toplumlarında bu iç içe geçmiş kimlikler, Batı'ya nazaran daha karmaşık bir toplumsal yapıyı beraberinde getirmektedir. Batı, ortak milli değerleri tanımlarken, modernleşme ile birlikte sekülerizmi arkasına alarak dini hayatı bireysel alana hapsetmeyi başarmıştır. Fakat Doğu toplumları dini temelli yönetim biçimleriyle yoğrulduğu için dini bireysel alana itmemiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak ise, dinin boşalttığı toplumsal ortaklığı dolduran milliyetçiliğin Doğu toplumlarında Batı'daki kadar etkili bir harç olamaması şeklinde karşımıza gelir.

Ortadoğu toplumlarının uluslaşma yolundaki diğer bir handikabı, yüzyıllar boyunca var olan farklı etnik ve dini grupların her birinin tarihsel süreç boyunca ayrı ayrı siyasi örgütlenme biçimlerinin olmayışıdır. Örneğin Kafesoğlu ulusu, "topluluk bütünü'nün tamamlılık ve ahengini sağlayan, orijinal müesseselerini yaratan ve yaşatan duygu ve kültür birliğinin kaynağı olan milli kültür unsurları bakımından, kendisini oluşturan fertleri arasında iştirak bulunan bir sosyal birlik" olarak tanımlamıştır.²⁵ Bu sosyolojik tanımla birlikte iktidarın her yerdeliğine vurgu yapan Foucault, geçmiş ile olan bağların tek başına ulus-devlet oluşturmak için yetmediğini ifade etmektedir. Aksine bu siyasi örgütlenme biçiminin koşulunu devlet ile olan ilişkiye bağlamaktadır.²⁶ Bu tarihsel gerçeklik ise Ortadoğu toplumlarında devletçi bir düşün dünyasından bahsedebilmemizi olanaksızlaştırıp onun yerine aşiretçiliği koymaktadır. Nasıl ki Batı ulus-devlet siyasal örgütlenme şeklini uzun yüzyıllar boyunca kendi dinamikleri çerçevesinde ortaya çıkartmışsa, aşiret tarzı örgütlenme biçimi de Ortadoğu toplumlarının kendi iç dinamiklerince ürettiği bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Tam da bu noktada sorgulanması gereken asıl mesele, Ortadoğu toplumlarının kendine özgü örgütlenme biçimi oluşmuşken, Batı tarzı siyasal örgütlenme biçimine ne kadar ihtiyacı olduğudur.

Bölgenin uluslaşma sürecini olumsuz etkileyen önemli bir diğer argüman ise zengin yeraltı kaynaklarının Batı tarafından kontrol edilmek isten-

---

²⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 200.

²⁶ Michel Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, (çev: Şehsuvar Aktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 230.

mesi olmuştur. Batı, bölgede kendisiyle işbirliği yapabilecek ulus-devletlerin ve hükümetlerin var olmasını istemektedir. Bu durum ise bu bölge toplumlarının tek başına hareket etme ve karar alma düşüncesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Ezcümle güç mücadeleleri bağlamında, Batı'nın fikirsel olarak yanında olan ve işbirliğine hazır olan toplumların ve toplulukların, uluslaşma sürecinde diğerlerine göre daha avantajlı olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Uluslararası ilişkilerdeki güç ve güç dengeleri bu bölgede de oldukça etkin bir yere sahiptir.²⁷ Bu durum tabii olarak enerji kaynaklarına güvenli bir biçimde ulaşmak veya sahip olmak isteyen Batılı devletlerce meşrulaştırılmıştır. Ortadoğu ülkelerinin refah seviyesini yükseltmek için o bölgeye taşınmak istenen "demokrasi" ve diğer yandan demokrasiyle birlikte yıkılan diktatörlerin ardından kalan otorite boşluğunun doldurulması bahanesiyle yapılan istikrar çağrıları, bölgeye fiili dış müdahaleleri arttırmakta ve meşrulaştırmaktadır.

Özel olarak Irak Türkmenleri'nin durumu üzerine ise bilhassa bağımsızlık adına yaptıkları mücadelelerle uluslaşma çağını geç de olsa yakaladıklarını söylemek mümkündür. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşları'nın içerisinde uluslaşma mücadelesini de barındırdığını düşündüğümüz zaman 20. Yüzyıl'ın başları uluslaşma mücadelesinin de başlangıcı olarak kabul edilebilir.²⁸ Irak Türkmenleri'nin 1960 yılına kadar herhangi bir siyasi, sosyal ve kültürel bir oluşumundan bahsetmek mümkün değildir. 1980 yılında, ilk siyasi organizasyon olarak nitelendirilebilen Irak Milli Demokratik Türkmen Örgütü kurulmuştur. Diğer yandan örgüt faaliyetleri 1985 yılında durdurulmuştur.²⁹ Ulus-devletlerin uluslararası arenada yeni sınırları belirlemek adına başlatmış olduğu Birinci Dünya Savaşı'nın 1914 yılında vuku bulurken Irak Türkmenleri bu açıdan bakıldığında kendi bağımsızlık mücadelesini siyasi anlamda ancak 66 yıl sonra başlatmıştır. Genel olarak Ortadoğu'da, özeldense Türkmenler bahsinde uluslaşma için geç kalındığını söylemek mümkündür.

Daha önce üzerinde durulduğu üzere devlet bir takım ideolojik aygıtları toplumları yönlendirmek için kullanılmaktadır. İşbu noktada toplumsal grupların kendi dillerini kullanması adına bir takım önlemler almak da bu

---

²⁷ Sait Yılmaz, *Uluslararası İlişkilerde Güç Ve Güç Dengesinin Evrimi*, Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2008, S. 27-32.

²⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 1990, s. 99-100.

²⁹ Bilgay Duman, *Geçmişten Günümüze Irak Türkmen Cephesi'nin Yapısı ve İdari Durumu*, Orsam Rapor No:86, 2011, s. 5.

ideolojik aygıtlardan birisidir. Irak Türkmenleri, bağımsızlığın ilan edildiği yıl olan 1932'den itibaren pek çok dergi ve gazete çıkarmıştır fakat doğrudan devlet eliyle veya bir takım yaptırımlar neticesinde bu yayınlar durdurulmuştur.³⁰ Bu durum ise ortak bir milli bilincin oluşmasında bir engel teşkil etmiştir. Benzer bir şekilde milli eğitim politikaları da ulus-devletin ideolojik bir aygıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Irak Türkmenleri 1931 yılından beri kendi dillerinde eğitim haklarına sahiptiler. Fakat kendi ana dillerinde eğitim yapabilmek için 1993 yılına kadar beklemek zorunda kalmışlardır. İlk Türkmençe eğitim veren okul bu yıl açılmıştır. Bu durum ise ne kadar geç kalındığına dair önemli bir argümanı bize sunmaktadır.³¹ Dil politikaları ulus bilincinin oluşturulmasında veya karşı kimliğin önünün kesilmesi adına kullanılan en önemli ideolojik aygıtlardan birisi olagelmıştır. Türkmenler kendi dillerini kullanma özgürlüğüne geç ulaşmış ve bu durum onların milli bilincinin oluşmasına ve bunun kullanılmasına tesir etmiştir.

6. SONUÇ YERİNE

Uluslaşma süreci Batı topraklarında ve toplumlarında kendiliğinden, zaman içerisinde oluşan bir süreç olarak göze çarpmaktadır. Burjuva sınıfının önderliğinde gelişen bu süreç, sekülerleşmeyle ve mevcut devlet yöneticilerinin uyguladığı ideolojik politikalarla şekillenen bir yol izlemektedir. Batı toplumları kendi dinamikleri dâhilinde bu süreci meydana getirirken, batı dışı toplumlar bu durumu gördükleri, okudukları ve/veya ithal ettikleri bir proje olarak yaşamaya çalışmışlardır.

Tabii olarak transfer edilen kavramlar, kurumlar ve düşün dünyası, uygulamada pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Öncelikle Ortadoğu'da zengin yeraltı kaynaklarının varlığı, bu bölgeyi dış güçlerin savaş alanına çevirmesine ve bölgede Batı nüfuzunun hızlı bir biçimde artmasına neden olmuştur. Bu durum ise bölgedeki modernleşme hamlelerini etkilemiştir. Diğer yandan Irak Türkmenleri özelinde silahlı mücadeleye girilmemiş olunması, bu kimliğin uluslaşma sürecinde etkin bir biçimde yer alamamasına neden olmuştur.

Toplumsal ortaklıkların üretildiği alan olarak dinin bireysel alana hapsedilmesi ve onun ardından kalan boşluğu milliyetçiliğin alması ve

---

³⁰ Bilgay Duman, *Irak'ta Türkmen Varlığı*, Orsam Rapor No: 33, 2011, s. 56-57.

³¹ Bilgay Duman, vd., *Irak'ta Türkmen Eğitiminin Durumu*, Orsam Rapor No: 141, 2012, s. 7.

sekülerleşme olgusunun gelişimi Ortadoğu toplumlarında Batı'daki şekliyle gelişmemiştir. Uluslaşma sürecinin toplumsal yansımalarının Ortadoğu'da kendi değerleriyle yoğrulmuş biçimde yankı bulması, Batı tipi bir uluslaşma sürecinin yaşanmamasının diğer bir nedeni olmuştur. Batı milliyetçilik gibi bir dünya görüşünü dinin yerine ikame edebilmişken, doğu toplumlarında bundan söz etmek mümkün görünmemektedir.

Uluslaşma çağında Ortadoğu'daki bu güzergah gerek dış etkilerle, gerek devletin ideolojik aygıtlarının etkin kullanımıyla, gerekse de uluslaşmanın bu bölgedeki içeriğinin yine bu bölgeye özgü bir hal almasıyla farklı bir yola sapmıştır. Batı-dışı toplumların, Batı topraklarında doğmuş, büyümüş ve yaşayan ulus-devleti model almak yerine; kendi tarihsel, toplumsal, sosyolojik kökenlerine uygun bir alternatif siyasal örgütlenme modeli üretmesi; bölgedeki siyasi, etnik ve dini çatışmaların azaltılması adına önemli bir adım olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

Ahmet Çiğdem, *Bir İmkân Olarak Modernite, Weber ve Habermas*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Andrew Heywood, *Siyaset*, (çev: Bekir Berat Özipek), Adres Yayınları, Ankara 2007.

Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, (çev: İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul 2012.

Bilgay Duman, *Geçmişten Günümüze Irak Türkmen Cephesi'nin Yapısı ve İdari Durumu*, Orsam Rapor No:86, 2011.

Bilgay Duman, *Irak'ta Türkmen Varlığı*, Orsam Rapor No: 33, 2011.

Bilgay Duman, vd., *Irak'ta Türkmen Eğitiminin Durumu*, Orsam Rapor No: 141, 2012.

Charles Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, (çev: Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi, Ankara 2001.

Eric, J. Hobsbawm ve T. Ranger, *Geleneğin İcadı*, (çev: Mehmet M. Şahin), Agora Kitaplığı, İstanbul 2006.

Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, (çev: Günay G. Özdoğan, Büşra E. Behar), Hil Yayınları, İstanbul 2008.

Fahrettin Altun, *Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş*, Küre Yayınları, İstanbul 2005.

Gianfranco Poggi, *Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım*, (çev: Şule Kut, Binnaz Toprak), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 1990.

Hüseyin Sadoğlu, *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.

Jürgen Habermas, *Avrupalı Ulus-Devlet*, (çev: İsmail Türkmen), Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik, (der: Mustafa Armağan), Şehir Yayınları, İstanbul 2001.

Köksal Şahin, *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*, YeniYüzyıl Yayınları, İstanbul 2009.

Mehmet Ali Ağaoğulları, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi, Ankara 2006.

Mesut Yeğen, *Kemalizm ve Hegemonya*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm, (ed: A. İnsel), İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

Michel Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, (çev: Şehsuvar Aktaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi*, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*, İmge Kitabevi, Ankara 2009.

Sait Yılmaz, *Uluslararası İlişkilerde Güç Ve Güç Dengesinin Evrimi*, Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2008.

Savaş Açıkçaya, *Çarlık Rusya’sı Hâkimiyetindeki Azerbaycan Türklerinde Ulus Bilincinin Gelişmesinin Temel Dinamikleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 28 Yıl: 2010/1.

Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Doğubatu Yayınları, Ankara 2008.

William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, (çev: Alâeddin Şenel), İmge Kitabevi, Ankara 2005.